Коломоєць Тетяна,
Запорізький національний університет
деканесса юридичного факультету,
членкиня-кореспондентка НАПрН України,
докторка юридичних наук, професорка,
заслужена юристка України

Практики використання штучного інтелекту при розгляді справ в порядку адміністративного судочинства: вітчизняний та зарубіжний вимір

Як і у будь-яких сферах суспільного життя, у сфері адміністративного судочинства активним є впровадження інноваційних технологій, про що постійно відзначають як вчені-правники у своїх наукових роботах (наприклад, роботи І. Скляренко, Н. Шишки, Г. Авдєєвої, Ж. Павленко, М. Селіванова та ін.), так і судді адміністративних судів, і зокрема підвищену активність у висвітленні цього питання демонструють судді Верховного Суду, зокрема судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (наприклад, публікації Я. Берназюка, Н. Блажівської). Серед інноваційних технологій, питання застосування яких в адміністративному судочинстві все активніше привертають увагу, найчастіше згадується саме технологія штучного інтелекту (ШІ) (Artificial intelligence) як « … сукупність наук і методів, яка здатна аналізувати розпізнавати образи, розуміти мову та приймати рішення відповідно до певних критеріїв» [1, с. 272; 3, с. 35], як «…організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань» [3]. Саме таке визначення ШІ передбачене у Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р, і в якій одночасно правосуддя визначено як одна із пріоритетних сфер, в якій реалізуються завдання державної політики розвитку галузі штучного інтелекту. Представники судової системи, зосереджуючи увагу громадськості на проблематиці застосування ШІ в адміністративному судочинстві, одразу ж намагаються не тільки порушити питання проблематики правового регулювання використання ШІ в діяльності адміністративних судів, адміністративному судочинстві, але й намагаються проаналізувати їх, із акцентом уваги на можливість і доцільність (або ж неможливість і недоцільність) застосування ШІ у відповідній сфері відносин. Так, наприклад, Я. Берназюк одразу ж пропонує досить «яскраві», «якірні» назви своїх робіт, а саме: «Штучний інтелект у правосудді: ризики алгоритмічної упередженості та дискримінації», «Електронний суд та деякі (не)від'ємні атрибути судочинства: мантія, нарадча кімната тощо», «Штучний інтелект як основа цифрового судочинства: помічник чи майбутній конкурент судді?», «Штучний інтелект: застосувати недозволено ігнорувати» [4], які викликають підвищений інтерес до проблематики й спонукають до подальшого «занурення» у неї. Зосередження уваги на питаннях ШІ в адміністративному судочинстві актуалізує низку «принципових» «ключових» питань – А чи здатний ШІ замінити суддю? А чи зобов'язаний суддя використовувати ШІ в адміністративному судочинстві? А чи використовують на сьогоднішній день адміністративні суди ШІ для підготовки судових рішень? А чи зберігається приватність, якщо суддя передає для запитання ШІ інформацію з конкретної справи ? А чи буде відповідальність, якщо ШІ припуститься помилки під час розгляду справи в порядку адміністративного судочинства? А чи виникають такі питання лише стосовно застосування ШІ в адміністративному судочинстві в Україні? Яким є стан справ у зарубіжних країнах? Одразу ж варто зазначити, що практика застосування ШІ у правосудді в цілому, а певним чином і в адміністративному судочинстві, у зарубіжних країнах є. Так, наприклад, І. Казанчук, досліджуючи відповідне питання, зазначає, що «пальму першості» по використанню ШІ в адміністративному судочинстві тримає Китай,

де з 2017 року діє онлайн-суд у вигляді мобільного додатку головної китайської програми WeChat [2, с. 35], розгляд адміністративних справ відбувається не у приміщенні суду, а у відео-чаті, при цьому роль судді виконує аватар, за яким працює ШІ. Останній використовується для « .. ведення баз даних судових справ, реєстрації справ, запису судових засідань та розшифровки голосу, обслуговування віртуальних судів, де адміністративні справи розглядаються дистанційно … ШІ рекомендує суддям закони, нормативні документи та інші подібні судові рішення у кожній справі … аналізує усі рішення, які ухвалювали судді, законодавчу базу, дає поради щодо схожих справ» [2, с. 35-36]. Досить активним є використання ШІ в адміністративному судочинстві й у Великій Британії, США та інших зарубіжних країнах. Не зважаючи на активне просування світу у напрямку формування правової бази для використання ШІ у правосудді в цілому та адміністративному судочинстві зокрема (Регламент про штучний інтелект, Пакт про штучний інтелект, Рамкова конвенція Ради Європи про штучний інтелект і права людини, демократію і верховенство права (CETS № 225), План дій CEPEJ на 2022–2025 роки: цифровізація для кращого правосуддя, Дорожня карта забезпечення належного виконання Європейської етичної хартії використання штучного інтелекту в судових системах та їх середовищі, Керівні принципи щодо подання документів до суду в електронній формі та цифровізації судів, Керівні принципи SATURN тощо), проблематика використання ШІ в адміністративному судочинстві і до цього залишається «досить чутливою».

І головне питання полягає у тому, якою має бути сучасна модель «співпраці» судді та ШІ під час здійснення адміністративного судочинства і якою має бути нормативна модель такої «співпраці». У жодному разі не варто вести мову про те, що сучасне адміністративне судочинство може існувати без технології ШІ, як не можна вести мову і про те, що саме технології ШІ є «домінуючими» в адміністративному судочинстві, технології ШІ можуть виконувати функції судді в адміністративному судочинстві. Відповідне питання доцільно розглядати у вимірі виокремлення нового принципу адміністративного судочинства – «принципу залучення технологій штучного інтелекту» [5], принципу залучення суддею під час розгляду справ в адміністративному судочинстві відповідних технологій, що й дозволяє позиціонувати у відповідних відносинах адміністративного судочинства «лідируючу» роль судді та «обслуговуючу» роль (хоча і важливу) технологій ШІ. Це цілком узгоджується із положеннями Професійного стандарту «СУДДЯ», що виокремлює цілу низку цифрових компетентностей (наприклад, здатність застосовувати цифрові технології та інструменти для професійної комунікації та співпраці, здатність інтерпретувати дані, інформацію, цифровий контент, отримані з прикладного програмного забезпечення …) [6], Кодексу суддівської етики, у ст. 16 якого передбачено, що « … використання суддею технологій ШІ є допустимим, якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства» [7]. Водночас, це узгоджується й із положеннями Конституції України, у ст. 127 якої передбачено, що « … правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних», а ст. 129 – « … судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних» [8], і будь-яких вказівок стосовно можливої заміни «судді» технологіями, в т.ч. ШІ, немає. Узагальнюючи наведене, варто згадати вислів представників суддівської спільноти Великої Британії, зокрема магістра Роллс-Ройсу Сера Джеффрі Вос, другого за рейтингом судді в Англії та Уельсі, який, характеризуючи стан справ стосовно «проникнення ШІ у сферу судочинства», досить влучно зазначив, що « … судова влада повинна прийняти впровадження новітніх технологій у нашу систему правосуддя, водночас забезпечуючи безпечне та відповідальне використання ШІ», «Суддям не потрібно уникати обережного використання ШІ, але вони повинні гарантувати, що вони захищають довіру і несуть повну особисту відповідальність за все, що вони виробляють» [9], підкреслюючи тим самим доцільність виокремлення відповідних засадничих положень судочинства, в т.ч. й адміністративного, а саме принципу залучення технологій штучного інтелекту, без будь-яких «натяків» на «заміну» судді.

Саме принцип, а не суб'єкт – «домінуюча» ознака для характеристики технологій ШІ в адміністративному судочинстві. І це є цілком виправданим з огляду на ті «потенційні ризики» ШІ та їх наслідки для адміністративного судочинства у разі «помилкового ототожнення ШІ із лідируючим суб'єктом адміністративного правосуддя». Я. Берназюк серед таких виокремлює: «алгоритмічну упередженість як системну похибку в рішеннях штучного інтелекту або автоматизованих алгоритмів, що призводить до несправедливого чи дискримінаційного ставлення до певних груп осіб» [10],«чорну скриньку», як типову для ШІ ситуацію, коли « … алгоритми ухвалюють рішення, але їхній внутрішній процес залишається незрозумілим для користувачів і розробників», «дилему кентавра» [10] тощо. І саме останню цілком можливо і доцільно розглядати як досить «показову» у пошуках сучасної моделі «співпраці» ШІ і судді в адміністративному судочинстві. Мова йде про «етичний аспект» такої співпраці, про межі відповідальності ШІ та судді в адміністративному судочинстві, про їх «співпрацю», «взаємодію». Вони вже не можуть існувати один без одного, водночас не можуть заміни один одного, а для формування моделі співіснування домінуючою має стати двоскладова теза, а саме: по-перше, «якщо суддя довіряє ШІ, тоді він ризикує повністю втратити контроль, критичне мислення і навіть допустити несправедливість (упереджене рішення), водночас, по-друге, якщо ж суддя взагалі ігнорує технології ШІ, тоді істотно уповільнюється правосуддя та знижується його ефективність» [10]. Отже, саме модель «співпраці» («взаємодії») є оптимальною, із домінуючої роллю судді та «обслуговуючою» роллю технологій ШІ, застосування яких є принципом адміністративного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Василенко М. Д., Слатвінська В.М. Штучний інтелект в судовій практиці: особливості та його можливості (міжгалузеве дослідження). *Право і суспільство. 2022. № 4. С. 271-278.*
2. Казанчук І.Д. Можливості використання штучного інтелекту в діяльності судової гілки влади: проблеми та перспективи правового регулювання. URL : https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6200f8be-97d4-4d35-8f1c-6aee99d3fcfb/content
3. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text
4. Берназюк Я. Штучний інтелект у правосудді: ризики алгоритмічної упередженості та дискримінації. URL : https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/125_AI_Algorithmic_Bias_Discrimination_Risks_bernaziuk.pd
5. Берназюк Я. Штучний інтелект: застосувати недозволено ігнорувати. URL : https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/Prezent_AI_prohibition_or_permission_bernaziuk.pdf
6. Професійного стандарту «СУДДЯ»: Рішення Правління Всеукраїнської громадської організації «Асоціація правників України» (АПУ) №363 від 16 грудня 2024 року. URL : https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/694-proekt_sudda_1.pdf
7. Кодекс суддівської етики. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text
8. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 (із змінами та доповненнями).
9. Британським суддям дозволили писати рішення за допомогою штучного інтелекту. URL : https://ukrrain.com/britanskim_suddyam_dozvolili_pisati_rishennya_za_dopomogoyu_shtuchnogo_intelektu.html
10. Суддя ВС розповів про застосування штучного інтелекту у правосудді. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1770352/